

Milano Centrale. Status ilegal, piețe de muncă și practici transnaționale la migranți români din Milano¹

Remus Anghel

Universitatea din Bielefeld

Studiul de față este o analiză a unui grup de migranți români la Milano și a practicilor transnaționale ale acestora (circulație între Italia și România, vizite regulate, investiții ale transmigranților în localitatea de origine). Analiza nu se concentrează doar asupra procesului de încorporare a migranților români din Milano sau asupra contextului de plecare (cauze, procese migratorii, efecte ale migrației în localitățile de plecare), ci analizează practicile transnaționale ale migranților în legătură cu integrarea pe piața de muncă din Italia și cu structurarea mediului de migranți români din Milano. Astfel, în acest studiu argumentez faptul că, pentru a înțelege dinamicile transnaționale ale migranților români, este necesar de studiat atât modul cum se structurează mediul de migranți români în Milano, cât și riscurile și oportunitățile cu care se confruntă migrații în Italia și în România, în special cele ce sunt efectele statusului ilegal asupra mediului de migranți români. Modul în care vor evolua aceste practici sociale este însă neclar.

Milano Centrale, principala gară din Milano, oferă duminica una dintre cele mai sugestive imagini ale mediului de migranți din Milano. Români, marocani, ucraineni, nigerieni, migranți care locuiesc la periferia orașului, își petrec aici sfârșitul de săptămână. Văzând parcul din fața gării Centrale, poți avea idei contradictorii asupra condiției de migrant din Italia: insecuritate și socialitate, risc și încredere, agresivitate și prietenie. Centrale este un loc de trecere, în care petreci un timp înainte de a merge mai departe – într-o anumită măsură, o sugestivă metaforă pentru a descrie mediul de migranți români din Milano.

După colapsul regimului comunist, migrațiile internaționale au fost unele dintre cele mai dinamice procese sociale care au avut loc în societatea românească; ca urmare, în ultimii ani, apar „comunități” românești în vestul Europei, iar dinamicile transnaționale ale migranților români se dezvoltă între vestul Europei și România. Ca un exemplu al acestor procese, sumele de bani trimise acasă de migrații români au atins valori impresionante, iar efectele acestor procese se observă cel mai vizibil în creșterea consumului și a investițiilor private imobiliare.

Cu toate astea, chiar dacă circulația de capital dintre vestul Europei și România

a devenit în ultimii ani o realitate mai mult decât palpabilă, putem totuși să ne întrebăm dacă nu cumva dincolo de o imagine generală, și anume că migrații români trimit constant în România sume mari de bani, nu există o realitate foarte diversă și puțin studiată, ce face înțelegerea acestor procese mult mai dificilă decât apare la prima vedere. Care sunt cauzele ce influențează, atât în România, cât și în vestul Europei, această dinamică deosebită? În contextul în care o mare parte dintre migrații români în vestul Europei au avut sau au încă un status ilegal, cum influențează acesta mediile de migrații români și practicile lor transnaționale?

Scopul cercetării de față este de a analiza un grup de migrații români în Milano și de a răspunde întrebărilor sus-menționate într-un caz particular. Cercetarea se concentrează asupra migrațiilor români din Borșa (Maramureș), considerați unii dintre migrații români de succes din Milano și din nordul Italiei. Din cauza faptului că analiza s-a efectuat asupra unui grup relativ restrâns de persoane, rezultatele acestui studiu sunt limitate în special la cazul cercetat. În același timp însă, în câteva rânduri o să discut și aspecte mai generale, în special privind mediul de migrații din zona Milano. Analiza nu se concentrează doar asupra procesului de încorporare a migrațiilor români din Milano² sau asupra contextului de plecare (cauze, procese migratorii, efecte ale migrației în localitățile de plecare), ci analizează practicile transnaționale ale migrațiilor în legătură cu integrarea pe piața de muncă din Italia și cu structurarea mediului de migrații români din Milano.

Textul este structurat în felul următor: în prima parte voi introduce cadrul teoretic al cercetării și aplicabilitatea acestuia pentru cazul studiat. În continuare voi prezenta succint elementele definitorii

ale migrației, din Borșa către Italia, incluzând o trecere în revistă a factorilor principali care au facilitat migrația, și apoi voi discuta despre structurarea mediului de migrații români din Milano, despre accesul la piețele de muncă și despre modul în care noii migrații se raportează la acest mediu. În final, analiza se va concentra asupra practicilor transnaționale/translocale ale migrațiilor români, ținând cont de influența statusului ilegal asupra acestor practici.

Transnaționalism și spații transnaționale. Limite și aplicabilitate în cazul migrației românești

Cadrul teoretic pe care îl folosesc în acest studiu este dat de dezbaterile în jurul conceptului de *transnaționalism* și al implicațiilor sale teoretice și empirice. În linii generale, aceste discuții au emers ca urmare a necesității reconceptualizării dinamicilor migrațiilor actuale și în urma observației că, de multe ori, modelele clasice de migrație, care se încheiau prin stabilirea în contextul de emigrare (prin asimilare sau încorporare), au fost înlocuite în multe cazuri de practici mult mai diversificate. Imigrații nu mai aleg să se raporteze doar la un singur context (adică la cel de emigrare), ci dezvoltă relații constante cu țările de origine chiar la a doua sau la a treia generație, cum este, de exemplu, cazul spațiului transnațional dezvoltat de imigrații turci între Germania și Turcia (Faist, 1999). Dintre cauzele acestei schimbări sunt luate în considerare, pe de o parte, schimbarea structurii capitalului și a relațiilor dintre capital și muncă la nivel global (Glick-Schiller *et al.*, 1997, 81), inegalitățile sociale și contextele sociale discriminato-

rii din societățile de destinație și, pe de altă parte, evoluția tehnologică a mijloacelor de transport și a mijloacelor de comunicații, care face efectivă comunicarea migranților cu societățile de origine (Portes, 1996, 152).

În același timp, o altă dilemă importantă a animat dezbaterile privind transnaționalismul: în ce măsură actualele procese transnaționale sunt un fenomen calitativ diferit față de perioada anterioară (cea a migrațiilor „clasice”) sau în ce măsură au existat și înainte practici transnaționale, dar mai puțin intense decât cele actuale? Referitor la acest al doilea aspect, unul dintre argumentele invocate este acela că actualele dinamici transnaționale nu trebuie văzute neapărat ca procese sociale calitativ noi (Kivisto, 2001, 553), dar că ele au ajuns la o anumită dezvoltare. În plus, în context general, importanța proceselor transnaționale și a studiului lor este dată și de faptul că, în multe cazuri, dinamicele transnaționale pot determina inclusiv redefinirea relațiilor dintre state. Un exemplu clasic este dat de faptul că, la nivel global, sumele trimise de migranți în societățile de origine depășesc în unele cazuri nivelul ajutoarelor de dezvoltare și, câteodată, sumele trimise de muncitorii migranți ating valori impresionante în economia țărilor de origine³.

În acest context de dezbateri, teoria transnaționalismului a evoluat, în linii mari, în trei etape: formularea inițială de către N. Glick-Schiller și colaboratorii săi, articularea teoretică de către Alejandro Portes și, în fine, introducerea și dezvoltarea conceptului de *spații transnaționale* de către Thomas Faist⁴. În formularea inițială, prin transnaționalism se înțelege procesul prin care imigranții susțin simultan relații multiple între societățile de origine și cele de emigrare. Transmigranții sunt acei migranți implicați în construcția unor câmpuri sociale ce traversează frontierele

culturale, geografice și politice ale statelor naționale (Glick-Schiller *et al.*, 1997, 73). În aceeași măsură, într-o formulare ulterioară (Glick-Schiller *et al.*, 1997, 81), ei consideră că, spre exemplu, migranții sezonieri nu sunt transmigranți; pentru a fi transmigrant, un imigrant trebuie să se stabilească și să se încorporeze în societatea de emigrare și, în același timp, să întrețină relații multiple cu societățile de origine.

În plus față de această primă formulare, în încercarea de a evita confuzia terminologică și de a aduce mai multă claritate conceptului, Alejandro Portes realizează două tipuri de distincții privind transnaționalismul. În primul rând, el limitează uzul termenului *transnaționalism* doar la practicile și instituțiile imigranților (transnaționalismul, privit ca „globalizare de jos în sus”). Față de literatura referitoare la globalizare, care distingea între transnaționalism „de sus în jos” și transnaționalism „de jos în sus”, el realizează distincția dintre relații transnaționale (susținute de către migranți), internaționale (relații transfrontaliere ale statelor sau ale organizațiilor internaționale) și multinaționale (referitoare la companiile multinaționale). De asemenea, distinge între mai multe tipuri de transnaționalism: economic, politic și cultural (Portes, 1996) și introduce noțiunea de *comunități transnaționale*, pentru a se referi la grupurile de imigranți care stabilesc legături regulate între societățile de origine și cele de emigrare și adesea dezvoltă firme ce activează în ambele contexte⁵. În acest sens, el consideră emergența comunităților transnaționale ca fiind un fenomen nou, legat de schimbările produse de procesul de globalizare și de răspunsul pe care migranții îl formulează la acesta.

În fine, o altă articulare teoretică utilă demersului meu este realizată de Thomas

Faist. Acesta nu consideră transnaționalismul un fenomen neapărat nou, ci un fenomen care a căpătat în ultimii ani o dinamică deosebită (Kivisto, 2001). El accentuează rolul rețelelor în emergența transnaționalismului și, în plus, aduce în limbajul despre migrație sintagma *spațiu transnațional*⁶, care reprezintă combinații de legături, poziții în rețele și organizații și rețele de organizații ce se realizează dincolo de granițele mai multor state (Faist, 1999, 40). Avantajul față de accepțiunile anterioare este că el nu limitează transnaționalismul doar la practicile directe produse de transmigranți și studiul transnaționalismului doar la studiul „comunităților transnaționale”. În acest sens, în cazul cercetării mele, din cauza faptului că migrația românească este de dată recentă, e încă greu de anticipat dacă vor apărea sau nu „comunități transnaționale”. Cu toate acestea, este utilă conceptualizarea unei părți a migrațiilor dintre România și Europa de Vest în cadrul teoretic al dezbatelor despre transnaționalism⁷. Astfel, în cazul studiat, mă voi referi la practici și dinamici transnaționale privind migranții români care păstrează legături constante cu România, trimit sume de bani și, chiar dacă lucrează în Italia pentru o perioadă încă nedefinită de timp, rămân în continuare în relație cu contextele de origine, își fac case și se întorc regulat în România. Cu toate acestea, pe termen mediu, ei rămân în Italia și se integrează pe piața italiană de muncă. În general, nu mă voi referi la cazurile de muncă temporară, când experiența de migrație durează un timp limitat, după care migranții se întorc⁸.

În final, pentru înțelegerea proceselor și a dinamicilor transnaționale, voi utiliza un cadru analitic util, care este dat de distincția (și relația) dintre local și translocal. În acest sens, ca problematică metodologică în cercetarea de față, analizez ce

înseamnă „local” pentru migranții români din Milano și care este relația dintre practicile de integrare economică și încorporare în societatea italiană, pe de o parte, și practicile transnaționale⁹, pe de altă parte. De asemenea, voi discuta despre rolul riscurilor (în special legate de statutul ilegal) în emergența dinamicilor migrației și a practicilor transnaționale și despre cum afectează riscurile crearea mediului local la Milano și practicile translocale dintre Milano și Borșa.

Migrația din Borșa la Milano: dinamici postsocialiste și status ilegal

Factori care au influențat migrația internațională

Migrațiile internaționale din Borșa au început încă din timpul comunismului, în număr redus, și s-au realizat în multe cazuri prin trecerea ilegală a frontierei României socialiste, apoi migranții au putut obține statusul legal (ca refugiați politici) în vestul Europei sau America de Nord. Din punctul de vedere al dinamicii migrației, această perioadă este însă puțin importantă. Cele mai mari valuri de migrație au avut loc în special după anii '96-'97 (în cea mai mare parte, ilegal) și mai ales după 2002, românii neavând nevoie după această dată de viză pentru a ajunge în vestul Europei.

Până în 2002, factorii care au determinat migrația au fost restructurarea industriei din zona Borșa (adică involuția economică și industrială), ceea ce însemnat creșterea șomajului și demonetizarea economiei locale. În timpul comunismului, Borșa a fost un oraș monoindustrial minier. Începând din anii '96-'97, industria minieră a fost restructurată, iar în Borșa oamenii au început să își piardă

masiv locurile de muncă. Pentru o perioadă, singurele resurse locale disponibile au fost pădurile din apropiere, dar după câțiva ani fondul local forestier s-a diminuat mult, prin tăieri masive. De asemenea, la nivel local nu au existat inițiative de investiție și de dezvoltare care să poată diminua efectele închiderii minelor. Pentru o mare parte dintre localnici, migrația a rămas singura alternativă viabilă de a micșora riscurile apărute în urma involuției economice din zonă și de a-și crește standardul de viață.

În aceeași măsură, există și în Italia factori economici importanți care au facilitat migrația, legați de necesarul de forță de muncă în construcții și agricultură (pentru bărbați), precum și în sistemul sanitar și cel de asistență socială (pentru femei). În acest context, migrații ilegale din Italia cel mai adesea nu sunt expulzate¹⁰ și lucrează pe piețele informale. Mai mult decât atât, există politici permanente de regularizare a migrațiilor ilegale (*sanatoria*) aflați pe teritoriul italian; datorită existenței *sanatoriilor*, după câțiva ani, migrații pot obține un status legal și se pot stabili în Italia dacă au un loc de muncă. De asemenea, în marile orașe italiene (Roma, Milano, Torino, Florența și altele) există organizații care ajută migrații ilegale cu mâncare gratuită și haine, fapt ce constituie un ajutor esențial pentru migrații ilegale și care îi ajută să depășească dificultățile existente în prima perioadă de migrație. În cazul borșenilor, datorită faptului că primii migrați au plecat la Milano (pionierii migrației), aceștia au construit rute și strategii de migrație, precum și posibile strategii de succes.

Principalele perioade și strategii de migrație

Din punctul de vedere al modalităților de migrare din Borșa către Italia, în linii generale există două mari perioade de migrare.

1. Dinamica migratorie importantă a început să se dezvolte după '96-'97. Chiar dacă au existat și cazuri de migrație legală, cu contracte de muncă sau cu invitații din partea rudelor/prietenilor din Vest, cea mai mare parte a migrațiilor au plecat utilizând vize false¹¹ ale unor state vest-europene sau trecând ilegal frontierele țărilor Uniunii Europene. În această perioadă, rolul intermediarilor și al rețelelor de migrație a fost important, acestea fiind, practic, mecanismele de migrație cel mai des întâlnite. Migrațiile „individuale” erau mai mult excepții și perspectiva de rețea poate explica cel mai bine migrarea ilegală din acea perioadă.

2. După 1 ianuarie 2002 începe o nouă etapă, calitativ diferită față de perioada precedentă și care schimbă complet imaginea despre migrația românilor în Europa. Ca parte a procesului de negociere dintre România și Uniunea Europeană, cetățenii români pot călători prin Europa fără a avea nevoie de viză pentru o perioadă de trei luni. În următorii doi ani după această dată, s-a produs o migrație foarte intensă dinspre România în special către Italia și Spania. În această perioadă, atât strategiile de migrație, cât și sejurul pentru trei luni sunt legale, dar migrația devine ilegală în sensul că adesea migrații depășesc această perioadă de sejur legal. În Italia în 2002 și 2003 a sosit un val de migrați din România care a fost resimțit în mediile de migrați din Italia ca o „invazie de români”, iar în Milano migrații români mai vechi își amintesc că „veneau zilnic zeci de autocare la Centrale și pe vremea aia parcul de la Centrale era plin de români”. Timp de doi ani, mare parte dintre tinerii din Borșa¹² au migrat către Italia.

În afara acestor practici migratorii generale, în cazul borșenilor au mai existat și migrația în scopul reîntregirii familiilor (pentru borșenii cu status legal în Italia)

și migrația cu contracte de muncă. O altă tendință, dar mult mai puțin importantă ca intensitate, este migrația prin căsătorie cu italieni. Ca urmare a migrației din ultimii ani, grupuri de borșeni s-au stabilit în nordul Italiei, în special în zonele Milano și Trento. În Milano, migrații români locuiesc în toate zonele orașului, dar, din cauza costurilor ridicate ale chiriilor, există o concentrare mai mare către zonele periferice sau mai ieftine (Via Padova) și către localitățile mai mici de la periferia orașului¹³ – spre exemplu, în San Donato Milanese, San Giuliano Milanese, Sesto San Giovanni.

Mediul de migrații români din Milano

Insecuritate, riscuri și speculație

„De exemplu, când vezi viața de zi din Italia, na, Italia este o țară occidentală [este OK], dar deja, când treci la viața de noapte sau la viața de boschetar, Doamne ferește ce vezi [mai ales] noaptea, te sperii, zici că nu e adevărat. Sunt și persoane care pot să îți ia gâtul pentru zece euro, în anumite medii... este mult pericol.” (D.U.)

Pentru a înțelege viața migraților și structurarea mediului de migrații, analiza se concentrează asupra experienței inițiale de migrație și asupra practicilor utilizate de migrații pentru a-și îmbunătăți statusul economic și social. Mulți dintre migrații ilegali ajung în Italia fără bani suficienți, în multe cazuri având așteptări prea mari cu privire la oportunitățile pe care le vor găsi în Italia, adesea create artificial de cunoștii ce au emigrat deja și prezintă Italia ca pe o țară a promisiunilor. Pentru noii migrații, dacă aceștia au deja prieteni și cunoștii care îi pot ajuta cu cazarea și cu angajarea

pe piața informală de muncă, experiența de migrare este mai ușoară. Dacă nu, perspectiva este destul de sumbră. Pentru câteva luni (sau chiar câțiva ani), migrații dorm în *părăseli* (case părăsite) sau în corturi la periferia orașului, în compania altor migrații ilegali¹⁴. Migrații ilegali care nu au de muncă mănâncă zilnic gratuit la Caritas (o fundație a Bisericii Catolice italiene), de unde își procură regulat și haine gratuite și unde au și posibilitatea de a se spăla. Timpul și-l petrec căutând de lucru în mediul de migrații, adeseori fiind speculați sau plătiți prost, dar acceptând această stare de fapt ca pe un lucru preferabil situației în care nu muncesc. „Un duș în Italia este un lux când ești barbon, boschetar, cum îi zice în România, băieți care dorm în canale. Trebuie să ai noroc să dormi într-un canal bun, că și acolo e mafie. Dacă este altul în zonă, trebuie să te pui de acord cu el să intri. E dificil. Te ia poliția, de multe ori te și bate. Da, da, nu e ușor. E greu. Și cu muncile trebuie să fii atent când lucri la negru, că sunt români care intră peste tine și lucrează sub prețul tău și pierzi. E greu, tare greu. [Aici] trebuie să îți faci loc ca și cum ai fi cu cuțitul în os.”

Migrații ilegali din Italia nu există din punct de vedere formal. Nu au conturi în bănci și nu au posibilitatea de a-și deschide un cont în care să își depoziteze economiile, nu sunt înregistrați la autorități sau la medic, nu au posibilitatea să își închirieze legal case, nu au drepturi de muncă și asigurări de sănătate. În experiența inițială de migrație, cea mai mare parte a migraților întâlnesc un mediu social instabil și experiențe riscante. Dormind în părăseli și stând mult timp în medii speculative, întâlnind hoți, proxeneți sau bande organizate (formate nu numai din români), migrații trebuie să trăiască o perioadă într-un mediu relativ nesigur în care există pericole potențiale.

Deși nu sunt puține cazurile în care migranții consideră că sunt în siguranță în părăseli, o mare parte au trecut printr-o perioadă de adaptare la noua realitate. „Când am fost prima dată într-o părăseală, am fost foarte speriat. Erau acolo nigerieni, marocani, de toate. Dar după aia m-am obișnuit, dar [totuși] am vrut să plec de acolo.”¹⁵

În această perioadă inițială, sursele de risc sunt multiple. În primul rând, migranții trebuie să se protejeze de riscurile existente în mediile de migrație, păzindu-și banii câștigați și ferindu-se de pericolele potențiale. În plus, posibilitatea de a fi luați de poliție, dacă sunt găsiți în afara perioadei legale de sejur, îi face pe migranți suspicioși față de autorități și reticenți față de puținele organizații din Milano ce le oferă suport migranților ilegali. În cazul borșenilor, primii veniți la Milano au locuit în corturi la marginea orașului și mai puțin în părăseli, împreună cu migranții din alte țări. La ora actuală, cei sosiți recent stau în corturi, iar cei care au rude sau prieteni pot locui la aceștia și astfel scapă de perioada de „părăseală”. Modalitatea de a ieși din „boscheți” este de a găsi o slujbă pe un timp ceva mai lung, când te poți muta „la casă”¹⁶. Dar asta nu este simplu pe piețele informale de muncă și, în general, migranții trec prin mai multe munci până când ajung să găsească un post pentru o perioadă lungă. După ce au găsit ceva constant, migranții pot închiria „un pat” într-un apartament închiriat pe numele unui migrant legal și în care locuiesc, de obicei, mai mulți migranți din România.

În acest context nesigur, a avea deja contacte sociale și a-ți face „noi prieteni” este fundamental. Dacă „prieteni vechi” sunt deja relații sociale stabilite în România în condițiile de încredere din localitățile sau zonele de origine ale migranților,

„noile prietenii” sunt adesea stabilite în condițiile de lipsă de încredere și speculație existente în mediul de migrație din Milano, în care noii migranți au nevoie de cât mai multe relații sociale pentru a-și putea extinde oportunitățile de a găsi de muncă. Datorită faptului că piața informală de muncă pe care lucrează migranții români este puțin instituționalizată la nivel de formalizare a cererii și ofertei, o parte dintre migranți intermediază informația privind nevoia de muncitori și oportunitățile de muncă. Spre exemplu, când un patron italian are nevoie de muncitori suplimentari, întreabă muncitorii români în care are încredere („sunt serioși”) dacă știu alți muncitori. Aceștia, cel mai adesea, își întreabă cunoscuții dacă știu pe cineva care are nevoie de muncă și/sau se duc în zonele unde se strâng migranții fără muncă. Astfel, în cele mai multe cazuri, oportunitățile se transmit „din gură în gură” și atunci strategia cea mai bună pentru mulți migranți fără muncă este să aibă cât mai mulți cunoscuți pe care să îi sune regulat să vadă dacă „știu ceva de muncă”. Pentru migranții care intermediază informația direct (adică au legătură directă cu patronul), intermedierea poate însemna uneori câștig financiar (prin oprirea unei sume de bani din intermediere) sau construirea unui credit social (în sensul că noul muncitor „îi este dator cândva cu un serviciu”) și a unei relații sociale noi. În cazul „vechilor prietenii”, caracterul speculativ al tranzacției e deseori mai mic și, în multe cazuri, capitalul social din localitățile de origine este instrumentat mai puțin speculativ în obținerea unui loc de muncă.

Astfel, în mare parte dintre cazuri, relațiile sociale cu noii prieteni au caracter funcțional¹⁷ și durează uneori atât timp cât migranții au nevoie să își găsească un serviciu sau cât timp frecventează anumite medii sociale de migrație. În același timp,

migranții inițiali acceptă caracterul speculativ al multor „prieteni” din cauza faptului că au nevoie de cât mai multe oportunități de muncă pentru a ieși din perioada de „boschetăreală”, dar, după ce își găsesc o activitate constantă, în multe cazuri își „uită prietenii”. Cu alte cuvinte, socialitatea dintre migranții ilegali este adesea „fluidă”: o „prietenie” se poate realiza sau „uita” în câteva momente, în timpul pe care oamenii îl petrec în aceeași vecinătate. În momentul în care o muncă apare în altă zonă din Italia sau la o anumită distanță de oras, migranții adesea „își uită” prietenii și își fac alte „prieteni”. Procesul de uitare în experiența de migrație este observat și de Carsten (1995), care semnalează „amnezia” în procesele de migrație din Langkawi (Asia de Sud-Est). În acest caz, migranții uitau care era locul de origine al părinților lor, spre exemplu, dar aveau reprezentate și valorizate relațiile cu rude cu care interacționau zilnic. Cu alte cuvinte, în cazul acesta, memoria referitoare la descendență și origine se pierde și este înlocuită de conștientizarea relațiilor cu rudele cu care migranții interacționează zilnic și cu care își petrec viața. La migranții români, acest proces de uitare și de revalorizare a relațiilor sociale se referă în special la „cunoscuții” făcuți în mediul din Milano și mai puțin la rudele din localitățile de origine.

Borșenii provin dintr-un oraș mic, unde „fiecare se știe cu fiecare”, și au ajuns la Milano în număr relativ mare; de aceea, numărul de cunoștințe sau de rude pe care migranții îi au în Milano este mare comparativ cu cazurile altor migranți români, ce provin din alte zone ale României. Astfel, în multe cazuri, oportunitățile de a găsi de muncă și de a minimiza riscurile migrației sunt mai mari comparativ cu alți români și îi face pe

borșeni să aibă mai mult succes. În plus, datorită faptului că aceștia au început să migreze înaintea altor migranți români, în momente în care piața de muncă era mai avantajoasă, o mare parte au reușit să își realizeze situații financiare și sociale sigure (inclusiv să se legalizeze) și au putut aduce alți borșeni (cel mai adesea, rude) la Milano. În acest sens, mediul borșenilor este nu numai un spațiu al insecurității și riscurilor, ci și un loc de reconstruire sau de menținere a relațiilor de solidaritate și de construire a unei vieți mai bune decât în România.

După găsirea unei oportunități constante de muncă, migranții pot spera la regularizare (legalizare) dacă sunt „asumați” de patroni italieni. Legalizarea este un fel de „bilet de intrare” în societate: odată legali, migranții își pot deschide conturi bancare, pot închiria apartamente și au șansa să se integreze în societatea italiană. O parte dintre migranții români se gândesc să înființeze mici companii sau să muncească autonom, iar alții speculează din când în când alți migranți ilegali, la intermedierea de muncă sau prin oferirea unor oportunități de cazare. Chiar dacă mediul de migranți români este relativ segmentat între migranți legali și migranți ilegali, există încă mulți migranți legali care păstrează relații cu migranții ilegali fie pentru că au multe cunoștințe printre migranții ilegali, fie pentru că pot să își micșoreze costurile (prin constituirea unor menaje comune cu migranți ilegali) sau să câștige din intermedierea (constantă ori întâmplătoare) de muncă. Varianta extremă a acestei relații este antreprenoriatul informal de migranți. Aceștia sunt migranți români care câștigă constant sume substanțiale de bani din subînchirierea unor apartamente sau din intermedierea constantă de muncă pentru migranții ilegali¹⁸.

Piețe de muncă, etnicitate și informalitate la Milano

În Milano, borșenii muncesc, în general, în sectorul secundar : cea mai mare parte în sectorul de construcții sau amenajări interioare, o parte lucrează în fabricile din jur, iar cei mai de succes sunt șoferi de tir. Femeile muncesc ca îngrijitoare pentru pensionari, iar cele mai realizate ca asistente sanitare. Un număr destul de mic lucrează în fabrici din zona Milano. Numărul mare de bărbați care muncesc în construcții se datorează faptului că piața de construcții din Italia este în expansiune și există un deficit de forță de muncă ; italienii muncesc mai rar pe șantiere și de aceea patronii italieni caută muncitori străini.

De asemenea, piețele de muncă și mediul de migranți din Milano sunt definite etnic, iar românii nu lucrează sau nu colaborează cu alți migranți (spre exemplu, cu moldoveni, ucrainenii sau marocani), ci în special cu români sau cu italieni. Pe piețele de construcții din zona Milano muncesc, în general, românii, albanezii, nigerienii și marocanii ; filipinezii lucrează în firmele de curățenie, iar chinezii au o nișă economică formată din magazine cu produse chinezești. Colaborările dintre migrații de etnii diferite sunt sporadice și apar, spre exemplu, atunci când migrații români închiriază „paturi” în locuințe închiriate ori în proprietatea unor marocani sau în cazul relațiilor dintre migrații români și femei provenind din Ucraina sau din Republica Moldova. Relațiile cu italienii sunt diferite față de cele cu alți migranți și există căsătorii mixte între italieni și românce.

Din cauza faptului că multe activități sunt temporare, pe piețele de muncă din Italia există o mobilitate teritorială și ocupațională ridicată¹⁹, chiar dacă o mare parte preferă să rămână în nordul Italiei datorită salariilor mai ridicate față de cele

din sud. Referitor la mobilitatea migrațiilor est-europeni, Morokvasic (1999) remarcă, de asemenea, o mobilitate ridicată, dar o asociază cu schimbările ce au loc în societățile de origine ale migrațiilor. În cazul borșenilor din zona Milano, mobilitatea ridicată pare să fie generată, în primă instanță, de insecuritatea (dezindustrializarea și pierderea locurilor de muncă) din România, iar în Italia de condițiile dure ale mediului de migrații ilegali. De asemenea, turismul comercial nu există, iar antreprizele etnice se dezvoltă mai mult în domeniul construcțiilor.

În cazul altor migrații români în vestul Europei, Potot (2003) observă că românii preferă, în general, munca salariată. Acest lucru este valabil și pentru o mare parte dintre borșeni, dar situația din Italia e mai complexă, deoarece în sectorul de construcții emerg companii etnice românești. Astfel, până în 1998 nu existau în Italia firme ale migrațiilor, dar în 1998 s-a dat o lege care le permite migrațiilor legali să aibă firme proprii sau să muncească autonom²⁰. Acest fapt a schimbat substanțial peisajul pieței de muncă pentru migrații români și, ca o consecință, numărul de firme românești și de muncitori români autonomi este în creștere, ceea ce înseamnă o sursă suplimentară de oportunități (dar și de speculație) pentru migrații români. În plus, nu trebuie subestimat rolul intermediarilor informali din mediile de migrații.

Referitor la munca femeilor, acestea fac curățenie sau asistă persoane în vârstă. Munca se găsește, în general, prin intermediul altor românce care lucrează deja și cunosc italiene ce au nevoie de îngrijire. În cazul borșencelor, multe femei au venit în Italia după ce bărbații aveau deja un status legal în Italia sau, cel puțin, un loc de muncă stabil²¹. În acest caz (status legal al bărbaților), femeile pot ajunge în Italia legal, prin reunirea familiei (*recongiungimento*).

Într-un context în care rasismul și atitudinile antimusulmane se dezvoltă în Italia, femeile din Europa de Est sunt relativ avantajate față de cele care vin din Africa, Orientul Mijlociu sau America de Sud. Situația este mai puțin vizibilă în cazul bărbaților, dar mult mai evidentă în situația femeilor care lucrează în sistemul de sănătate și în curățenie. În momentul când se caută femei care să aibă grijă de italieni în vârstă sau pentru curățenie, sunt preferate, în general, persoanele din Europa de Est. Acest lucru induce tensiune și competiție inegală între femeile din Europa de Est și cele din Africa, spre exemplu, punându-le pe acestea din urmă într-o situație inferioară.

În fine, se poate aminti încă un efect al migrației ilegale pe piețele de muncă. În Italia, migrația internațională din ultimii ani este foarte dinamică și, practic, tolerată de statul italian, parțial și datorită deficitului de forță de muncă în anumite sectoare ale economiei, dar și dificultății de a controla migrația ilegală. Din cauza migrației ilegale continue, chiar dacă au loc politici de regularizare a migranților, numărul lor rămâne în continuare ridicat. Când numărul de migranți depășește nevoile sectorului secundar, atunci pe piața de muncă scad salariile și găsirea unui loc de muncă este mai dificilă. În cazul românilor, anul 2002 este foarte important. Până în acel moment, existau mulți migranți români ilegali în Italia, dar o mare parte reușeau să-și găsească de muncă relativ repede. După 2002, din cauza unui număr mare de migranți români ajunși în Italia într-un interval scurt de timp, de doar un an sau doi, concurența a devenit mult mai dură și posibilitățile de speculă s-au mărit. Ca urmare, situația noilor migranți a fost mai dificilă și mediul deja fragil al migranților ilegali a devenit și mai problematic.

Fragmentare, supramuncă și încorporare în societatea italiană

Odată deveniți migranți legali și învățând italiana, mulți români își pot „începe” viața în Italia; pot să își caute o slujbă constantă, să facă credite la bancă și chiar să își cumpere casă ori mașină. Mulți dintre aceștia mai mențin încă relațiile cu mediul de migranți ilegali, alții încetează acest contact. În acest sens, dacă în mediul de migranți ilegali oamenii erau mai mult sau mai puțin obligați să aibă relații strânse cu ceilalți, din cauza situației în care se aflau, statusul legal schimbă această stare de fapt, în sensul că ei sunt acum capabili să aleagă între a rămâne sau nu în același mediu.

În cazurile studiate, o parte dintre migranții români legali nu mai frecventau mediile de migranți și începuseră deja să aibă relații și cu italieni sau cu alți români legali. Se întâlnesc mai degrabă între ei și nu mai frecventează în aceeași măsură locurile de întâlnire ale migranților români. Mai mult decât atât, migranții cu oportunități profesionale și economice tind uneori să se distanțeze față de alți români și să se integreze în societatea italiană²². După o perioadă, își aduc familiile cu ei, își dau copiii la școală sau la grădiniță și închiriază sau cumpără locuințe. Oricum, procesul de încorporare implică niște costuri mari și riscuri legate de aceste costuri, iar atunci supramunca²³ este soluția minimizării riscurilor ce apar din cauza costurilor ridicate. Astfel, odată cu legalizarea migranților, apare un proces de încorporare în societatea italiană²⁴ și, în timp, mediul de migranți legali poate fi descris mai degrabă ca o realitate socială fragmentată și individualizată.

Creând identitatea locală : identitate, teritoriu și socialitate la Milano

În Milano, mediul migranților români se organizează, în general, în câteva locuri distincte: Centrale, principala gară din Milano, servește ca loc de întâlnire pentru marile grupuri de migranți din acest oraș, ca și parcurile din diferite cartiere sau localități de la periferia orașului, Molino Dorino și Zama – două parcuri unde vin și de unde pleacă autobuzele și microbuzele din și înspre estul Europei. Alături de biserica românească, discotecile românești sau alte locuri de întâlnire și socialitate ale migranților, acestea joacă un rol în circulația informației în ceea ce privește oferta locurilor de muncă, a locurilor de cazare sau alte tipuri de informații practice. Aici apar noi solidarități, sunt legate noi „prietenii”, în aceste spații ale socialității, încrederii și speculației.

La sfârșit de săptămână, piața din fața principalei gări din Milano este un loc de întâlnire pentru migranți. Centrale funcționează ca un loc de socialitate, de intermediere a locurilor de muncă pentru migranți și ca piață informală de obiecte furate. Până acum doi ani, Centrale a fost și principala parcare pentru autobuzele pentru estul Europei.

Întâlnirile la Centrale au loc duminica, atunci când migranții au timp liber și când se ține și piața de lucruri furate (și vândute, în general, la jumătate din prețul de magazin). Lumea începe să se strângă după orele 9-10, la început destul de puțini și mai mult orientați să meargă la cumpărături. Ceva mai târziu, încep să vină în piață mai mulți migranți, o mare parte noi, dar și migranți cu slujbe. Oamenii se strâng, discută, le mai dau un „pont” unora „de treabă”, beau o bere la chioșcul din apropiere, mănâncă semințe. În fața gării

Centrale este o lume peștriță, venită din toate părțile României, care se amestecă cu migranți veniți din toate colțurile lumii. După ce se fac noi cunoștințe, mulți migranți se duc în grupuri mici „la un burger” sau o discuție la unul din cele două McDonald’s-uri din apropiere. Acolo își povestesc viața, spun de unde vin, de ce și cum au venit, cu cine, ce planuri au pentru viitor. Informația privitoare la oportunitățile de muncă circulă din gură în gură, iar criteriile de alegere a oportunităților sunt aleatorii, fiind preferate ofertele „serioase”²⁵. Pentru migranții care nu au un loc de muncă, Centrale este unul dintre locurile principale unde pot să se întâlnească în număr mai mare cu alți migranți și să afle informații despre oportunități sau riscuri. În plus, există și o piață informală de muncă, italienii căutând în Centrale muncitori migranți. Acesta a fost locul principal unde se întâlneau românii în Milano – și mai este încă; e locul unde se regăsesc rețelele de cunoștințe sau își fac prieteni noi și pot să „își înceapă viața” în Italia. „În gara din Centrale ai toate pornirile, toate pornirile. Deci depinde ce vrei să faci în Italia. Vrei să te ocupi de femei, vrei să furi, vrei să stai combinat cu transsexuali, vrei să muncești, toate pornirile sunt din Centrale. Din Centrale, șansele de a nu întâlni o persoană utilă sunt foarte mici, dar și foarte mari șansele să prinzi o persoană care să te ardă. Dacă ai 50 de euro, să te facă să îi cheltui și pe ăia, că îți promite că te duce să dormi sau că îți caută de lucru. [Sau] sunt băieți care [te trimit] la un patron, [și] dacă patronul te ia, [trebuie să îi dai lui] atâta. Totdeauna [în Centrale] există cineva care vrea ori să te frigă, ori să ajute.”

Centrale este și un loc al socialității, al construirii unor noi prietenii sau al unor relații de dragoste. În mediul nesigur al migranților ilegali din Milano, poți

întâlni persoane cu care să treci prin momente grele și se pot lega prietenii pe viață. De asemenea, pentru mulți migranți români singuri, Centrale este unul dintre locurile unde pot lega relații cu femei provenind din Ucraina sau din Republica Moldova. Pe de altă parte, de multe ori în timpul serii, atmosfera devine riscantă și apar incidente între migranți. Poliția face razii și atunci „ilegalii” dispar pentru o perioadă, așteptând plecarea poliției pentru a reveni. Dacă la început Centrale era principalul loc de întâlnire a migranților din Milano, în timp o parte dintre români au plecat din Milano în satele sau în orașele de la periferie și în aceste locuri apar noi spații de socializare, în parcurile și restaurantele din zonele respective²⁶. Pentru boschetari, părăselile din aceste zone sunt deseori mai sigure decât părăselile din Milano și adesea aceștia preferă uneori să frecventeze aceste noi locuri.

Zama și Molino Dorino: circulație, socialitate și identitate

Zama este o parcare la periferia din extremitatea sud-estică a orașului. În fiecare sâmbătă câteva sute de borșeni²⁷ vin să trimită pachete către Borșa și să se vadă cu cunoscuți. Cu ocazia întâlnirilor de la Zama, se strâng borșeni și maramureșeni din zona Lombardiei, trimit pachete către Maramureș, află noutăți de la Borșa și, eventual, aranjează afaceri sau discută despre locuri de muncă. În plus, Zama este un loc în care fiecare poate să vadă ce au făcut alți borșeni și să le arate altora succesul propriu. Pentru borșenii fără muncă, este o oportunitate bună să intre în discuție cu cei care au o situație stabilă. Un chioșc itinerant cu produse ieftine, în special bere și cafea, se află în centrul parării. În jurul lui, se strâng grupuri, vorbesc despre ultimele noutăți din Borșa,

glumind pe seama unor cunoscuți sau discutând diferite oportunități de afaceri. Din toate zonele din Milano vin pe rând mașini cu pachete pentru rudele de acasă și se duc către microbuzele sau mașinile care pleacă spre Maramureș. Se aduce palincă și mâncare, muzică din România.

Molino Dorino este principala parcare din Milano, destinată autocarelor și microbuzelor din estul Europei. Sâmbăta, în parcare se adună circa cincizeci de microbuze și câteva autocare care vin din și pleacă înspre România, Republica Moldova și Ucraina. Teritoriul este organizat etnic: către intrare sunt microbuzele pentru România, urmează apoi microbuzele pentru Moldova, cele din Ucraina de Vest, cu migranți care vorbesc limba română, și, în final, microbuzele din celelalte zone ale Ucrainei. În parcare sunt vânzatori informali de băuturi alcoolice ieftine (mai ales bere și vodcă), țigări, ziare, muzică din România (manele în special) sau din Ucraina. La microbuzele din Moldova și Ucraina se vând și produse alimentare ieftine. Pentru femeile din Moldova sau Ucraina, întâlnirile de la Molino Dorino sunt, în același timp, o oportunitate de a afla de noi posibilități de muncă.

Deși numeroși migranți vin doar să trimită pachete și bani către rudele din Est, mulți rămân în parcare și petrec aici timp îndelungat, întâlnind și discutând cu diverși cunoscuți. O parte dintre migranți vin la Molino Dorino doar pentru a-și vedea prietenii și a-și petrece sfârșitul de săptămână la o petrecere în aer liber cu vodcă și muzică „de acasă”. Similar pieței de la Centrale, Molino Dorino este un loc de negociere a sexualității și a relațiilor dintre migranți, femei și bărbați din Est (de multe ori, între români și „rusce”). Găsirea unui partener este adesea un proces simplu și rapid. După o scurtă trecere în revistă a zonei, migranții văd „cine e disponibil”, apoi „discută” puțin la o cafea

la chioșcul din capătul parării și momentul de început al unei viitoare relații este deja depășit.

Cele două parări sunt atât spații de socializare a migranților, cât și spații unde se realizează circulația de bunuri și bani între Milano și estul Europei. Aici se transmit diferite bunuri culturale dinspre Est, ziare, muzică, reviste, mâncare, și se trimit către Est bani și pachete conținând diferite produse de consum. De asemenea, orice nouă „cunoștință” poate fi potențial folositoare în găsirea unui loc de muncă și, astfel, timpul petrecut aici poate însemna și crearea unor noi oportunități.

Instituțiile românești

Ținând cont de dimensiunile migrației românești în zona Milano²⁸ și în împrejurimi, organizațiile și instituțiile românești sunt slab reprezentate; în Milano există o biserică românească, două organizații și două discoteci românești. Biserica ortodoxă română are principalul serviciu religios duminica, la care participă câteva sute de români. Oamenii vin de dimineață, se întâlnesc și discută, în unele cazuri oferindu-se și noi oportunități de muncă. La biserică există, de asemenea, un panou pe care sunt puse anunțuri despre oportunități sau cereri de muncă și de cazare. Tot legat de biserica românească, există la Milano o asociație care organizează evenimente artistice pentru românii ce trăiesc în zonă, ajutându-i și cu informații despre legile italiene sau despre cursuri de limbă italiană. Discotecile românești se țin săptămânal și se adună de fiecare dată câteva sute de persoane. De asemenea, pentru românii din Italia există un ziar, *Actualitatea Românească*, ce se editează la Roma și cuprinde în special știri din Italia și din România. Există, de asemenea, și câteva pagini de Internet ale românilor din Italia, dar

majoritatea persoanelor cu care am discutat nu folosesc Internetul.

Între Milano și Borșa : practicile transnaționale ale borșenilor

În august, când în Italia este vacanță, cea mai mare parte a borșenilor se întorc în vacanță în România. În câteva zile, Borșa se umple de mașinile *italienilor*, migranții români care se întorc să își întâlnească prietenii și să își cheltuiască economiile în barurile din oraș. O parte dintre ei au și început să își ridice case mari în oraș sau pe văile din preajma șoselei principale ce leagă centrul Borșei de complexul turistic. Chiar dacă efectele migrației se simt în Borșa tot timpul anului, prin trimiterile constante de bani, în timpul verii este o adevărată punere în scenă a succesului și a bunăstării *italienilor*, iar sume mari se cheltuiesc pentru consum în barurile locale, care la acea dată sunt înțesate de transmigranți.

Acest moment este însă elementul cel mai vizibil al unui proces mult mai complex de vizite regulate și de transfer de bani dinspre diferite locații din Italia și Borșa. În cele ce urmează voi schița principalele tendințe de dinamici transnaționale și unele rațiuni ce stau la baza acestora, iar în final voi discuta modalitatea în care aceste practici transnaționale sunt, într-o anumită măsură, rezultanta structurării mediului de migranți și a vieții migranților din Milano.

Practici transnaționale și micșorarea riscurilor

În timpul perioadei de ilegalitate din Italia, până în momentul în care migranții au un status legal, cea mai sigură metodă de a păstra banii este trimiterea economiilor în

România. Trăind o viață lipsită de siguranță în primii ani de migrație și neavând posibilitatea de a-și ține banii într-un cont bancar în Italia, aceasta este, probabil, cea mai sigură metodă de protejare a câștigurilor. În același timp, economiile sunt un fel de poliță de asigurare pentru perioadele când migranții rămân fără lucru și economiile sunt foarte importante pentru cheltuielile necesare traiului. În acest sens, se poate presupune că aceasta este o tendință importantă, datorită faptului că migranții din Italia au un status ilegal pentru perioade lungi de timp, uneori până la trei sau patru ani.

În plus, statusul ilegal mai are o implicație, în sensul că migranții nu au cum să se identifice și nici nu încearcă să se încorporeze în societatea italiană: nu pot avea cont bancar, pot fi expulzați, nu pot închiria apartamente pe numele lor, nu pot achiziționa mașini. De aceea, ei trăiesc, practic, între două lumi: își trimit banii și își construiesc planurile de viitor în România, trăind o viață problematică în Italia. În această perioadă, mulți se gândesc să se întoarcă în România, unde să facă ceva cu banii strânși, dar aceasta rămâne mai mult la nivel de deziderat, mai mult o idee generală, fără oportunități clare sau un orizont de așteptare bine definit.

Un al doilea raționament este legat tot de minimizarea riscurilor din societatea italiană. Rămânerea în mediul de borșeni și, implicit, accesul la oportunități de muncă din Italia se fac și prin venirea constantă la Borșa. Din cauza migrației, multe relații sociale nu se mai păstrează și venirea la Borșa înseamnă și reluarea relației sau aflarea unor informații despre alți borșeni aflați în Italia. Astfel, în condiții de risc, când oamenii pot rămâne în Italia fără muncă, reluarea unor relații cu borșenii sau menținerea relațiilor existente

măresc șansele de a-și găsi de muncă în mediul nesigur din Milano.

Practici transnaționale, sexualitate și căsătorie

Un al doilea tip de practici transnaționale care sunt foarte frecvente în ultimii ani este legat de sexualitate. Astfel, datorită faptului că migrația de la Borșa implică foarte mulți tineri, o mare parte dintre bărbații care au migrat sunt singuri. După ce obțin un status legal în Italia, mulți dintre ei fac împrumuturi la bancă, cumpără mașini și vin în România în timpul vacanțelor. De multe ori își cheltuiesc banii câștigați pentru a arăta că au situații stabile, cu scopul de a-și face relații conjuncturale sau chiar de durată. „Băieții se duc cu bani și toate fetele se îndrăgostesc. Mai ales dacă ți-ai luat o mașină și știe că ai și permis de soggiorno, [gata]. Deci, fete la care nu te-ai putut gândi niciodată, nici nu se pune problema, [iese] ce să mai. Pentru ca așa este [în România], ei au impresia ca aicea [în Italia] is toate pe garduri.”²⁹

Ca migranți ilegali, cei mai mulți tineri pot avea în Italia relații cu migrante, neavând nici timpul și nici statusul social care să le permită să aibă relații cu italiene, spre exemplu. Ca atare, odată obținut statusul legal, a merge în România să găsești „pe cineva” e cea mai ușoară soluție pentru a începe o relație afectivă, de cele mai multe ori arătând bunăstarea și succesul. „Negocierea” se realizează la barurile din oraș, care sunt pline în timpul lunii august. În multe cazuri, într-o singură lună, unii migranți au cunoscut fete, s-au căsătorit și au plecat împreună în Italia. Astfel, din cauza numeroaselor căsătorii din luna august, oficialii locali fac ore suplimentare, iar în Borșa este aproape imposibil să se mai închirieze localuri pentru nunți.

Dinamicile transnaționale ca susținere a gospodăriilor

Pentru migrații cu familia în Borșa și care nu au intenția să migreze cu toată familia, mulți fiind de vârstă medie, transferul de bani și practicile transnaționale au o altă rațiune. Datorită faptului că nu își pot întocmi proiecte realiste de integrare în societatea italiană și de a ajunge la un status stabil care să le asigure bunăstarea un timp îndelungat, aceștia preferă munca în străinătate ca o formă de navetism la distanță. Dacă în cazul multor altor tipuri de practici transnaționale (căsătorie, investiții în perioada de ilegalitate etc.) ele sunt, de fapt, legate mai mult de procesul migratoriu și de încorporarea în societatea italiană, acest tip de migrație are ca scop principal îmbunătățirea vieții din România. În aceste cazuri, banii trimiși sunt folosiți pentru construirea unor locuințe noi, pentru creșterea consumului în gospodăriile de origine sau pentru economisirea banilor în băncile românești. În acest sens, există mai multe tipuri de practici migratorii: migrarea doar a unui membru din familie, plecarea părinților și rămânerea copiilor în Borșa, migrarea de scurtă sau de lungă durată etc. În același timp însă, costurile sociale ale acestui tip de migrație sunt mari. Apar divorțurile, educația copiilor are de suferit mai ales dacă migrația este pe timp îndelungat. Totuși, apar resurse care pot îmbunătăți șansele de viață ale copiilor, părinții având posibilitatea să îi dea la școală sau chiar la facultate.

Referitor la acest tip de migrație, este de notat faptul că, până în 2002, migrații nu puteau reveni în România decât atunci când aveau forme legale, altfel neavând posibilitatea să se întoarcă în Italia. În acea perioadă, ei stăteau departe de familie timp de câțiva ani, până în

momentul în care obțineau dreptul de ședere. După 2002, acest lucru s-a schimbat complet și migrații ilegali pot reveni în România, unde își petrec o perioadă de timp, după care se pot reîntoarce în Italia. Astfel, efectele nedorite ale acestui tip de migrație se diminuează și migrația temporară pentru muncă devine alternativă viabilă la lipsa de locuri de muncă de pe plan local.

Consumând acasă sau mimând bunăstarea

În timpul sejurului în România, mulți borșeni își cheltuiesc banii în localurile publice în compania prietenilor și a rudelor. Aparent, acesta este un comportament irațional, din cauza sumelor mari de bani cheltuite în scurt timp; sunt cazuri în care oamenii își cheltuiesc aproape toate economiile făcute timp de un an în Italia. Dacă pentru borșenii rămași în România, Italia este reprezentată adeseori ca o țară a făgăduinței, pentru mulți migrați în Italia, România și vacanța la Borșa sunt văzute ca o răsplată binecvenită. Dar dincolo de acest element simbolic, există și un aspect practic: „arățând succesul”, înseamnă în același timp „să fii cunoscut” ca o persoană de succes și de încredere; în acest sens, nu este vorba numai despre un comportament simbolic, ci și de o sursă potențială de creștere a capitalului social în Borșa, și deci și în mediul de migrați borșeni din Milano³⁰.

Practici transnaționale și investiții strategice

Cel mai vizibil efect al economiilor trimise la Borșa de către transmigrați este construcția a numeroase case de mari dimensiuni. Dacă în momentele inițiale acest model a emers în multe cazuri probabil din caracterul ilegal al migrației și din insecuritatea existentă în mediul de migrați

din Milano, în timp investiția în case s-a dovedit rentabilă datorită costurilor de construcție mai mici (încă) în România față de Italia. În plus, pentru mulți migranți care se gândesc să se întorcă la pensie în România, o casă este o investiție necesară.

Un alt tip de investiție strategică este aceea a migranților ce se duc în Italia pentru a-și constitui un capital minim cu care să înceapă o afacere (în special investițiile în România se fac cu gândul la aderarea la Uniunea Europeană). Oricum însă, în multe cazuri, aceste opțiuni se reformulează după o ședere mai lungă în Italia și mulți nu se mai întorc în cele din urmă. În cazul borșenilor, doar foarte puțini se gândesc la posibilitatea efectivă de a investi în Borșa în timp scurt, mai ales că, în afară de banii trimiși de *italieni* și care alimentează consumul, economia locală este aproape falimentară.

În al doilea rând, efectele aderării la Uniunea Europeană și investițiile străine nu s-au făcut simțite în orașe ca Borșa, spre exemplu. În acest caz, migranții care vin din regiuni dezavantajate și se gândesc să investească în localitățile proprii au de-a face cu un paradox, pentru că, de fapt, efectele aderării la Uniunea Europeană se pot observa doar în creșterea prețurilor și în banii trimiși acasă de alți migranți, și nu în crearea unor oportunități economice pe plan local.

Aderarea la Uniunea Europeană și politicile de sus în jos înseamnă pentru România atât investiții străine și relocări de producție din vestul Europei, cât și facilitarea migrației (momentul 2002). De asemenea, migranții români trimit constant dinspre Vest spre Est sume foarte mari de bani pentru economia românească. Paradoxal rămâne însă faptul că, în afară de a influența consumul și a micșora tensiunile locale, în cazul Borșei, cele două procese, politicile de sus în jos implicate

de aderarea la Uniunea Europeană și practicile transnaționale ale transmigranților români, nu au aproape nici o legătură una cu cealaltă.

Concluzii

În acest studiu am argumentat faptul că, pentru a înțelege practicile transnaționale ale migranților români, sunt necesare studiile modului cum se structurează mediul de migranți români în Milano și urmărirea riscurilor și a oportunităților cu care se confruntă migrații în Italia și în România. În acest sens, am prezentat succinct principalele caracteristici ale mediului de migranți români din Milano, locurile de întâlnire și socializare ale migranților (ținând și de emergența locală a „identității românești”), precum și principalele tipuri de practici transnaționale (sau translocale) ale borșenilor. De asemenea, datorită multitudinii de practici transnaționale, înțelegerea acestora trebuie contextualizată în funcție de caracteristicile locale din România – în cazul studiat, schimbările economice și sociale din Borșa.

Ceea ce a reieșit din cercetarea de teren se referă la influența pe care o au riscurile în migrație și în dezvoltarea dinamicilor transnaționale. Astfel, dacă migrațiile de la Borșa au fost motivate de sărăcire și de creșterea riscurilor asociate involuției economice locale, dinamismul relațiilor transnaționale și economiile trimise spre Borșa sunt motivate, în primă instanță, de riscurile implicate de statusul ilegal din Italia. În acest sens, trimiterea banilor acasă este, probabil, cea mai bună soluție de evitare a riscurilor directe și indirecte ce provin din ilegalitatea existentă în mediile de migranți români. Direct, situația de migrant ilegal implică insecuritate cotidiană și soluția cea mai bună de maximizare a securității este trimiterea

banilor în România. Indirect, chiar în situația migranților legali, există multe riscuri generate de ilegalitate, prin caracterul speculativ și incert al mediului de migranți sau prin competiția dintre muncitorii legali și cei ilegali pe piața forței de muncă³¹. În plus, odată ce o investiție este realizată, într-o casă, spre exemplu, aceasta nu poate fi abandonată ușor și există argumente atât pentru a continua investiția din România, cât și pentru a munci în Italia. În plus, statusul legal și oportunitățile de muncă din Italia nu sunt nedeterminate sau necondiționate. Din cauza structurii de costuri și beneficii din gospodăriile migranților și a mediului de migranți din Milano, o întoarcere în *boscheți* este oricând posibilă. În acest sens, păstrarea legăturii cu localitatea de origine (în cazul Borșei) poate fi privită în aceeași logică a minimizării riscurilor.

În al doilea rând, pentru a înțelege dinamica deosebită a practicilor transnaționale ale migranților români și sumele mari de bani trimise către România, o atenție deosebită trebuie orientată către experiența inițială de migrație și efectele statusului ilegal asupra migranților și asupra mediului de migranți. Trebuie, de asemenea, urmărit faptul că practicile transnaționale ale borșenilor, generate de migrația foarte puternică din ultimii ani, sunt puțin instituționalizate, putând fi concepute mai degrabă ca un spațiu al unor practici neinstituționalizate și în care există multă mobilitate. Astfel, chiar dacă există o mobilitate mare și circulație intensă între Borșa și Milano, în afară de câteva firme care fac transportul între aceste două orașe, alte forme de instituționalizare a practicilor transnaționale ale borșenilor nu prea sunt dezvoltate. În acest sens, ne putem întreba cât de intense vor rămâne aceste dinamici ale românilor (în cazul studiat, al borșenilor) în absența unor forme instituționale. Cât de mult

sunt, mai degrabă, practici foarte intense și foarte diversificate, dar limitate temporar la perioada de migrație și de status ilegal? Cum vor evolua sau involua sumele de bani trimise în România de românii plecați la muncă atunci când aceștia se vor legaliza și se vor putea stabili în țările de migrație?

În fine, analizând spațiul transnațional creat de borșenii transmigranți, acesta ar putea fi caracterizat ca un spațiu al unor dinamici informale intense, în afara politicilor statului italian și ale celui român, urmând mai degrabă o logică proprie, în funcție de caracteristicile contextelor locale din Milano și Borșa. În cazul statului român, singura politică ce a influențat migrația ilegală spre Italia și practicile transnaționale ale borșenilor a fost involuția industrială din zona Borșa și mai puțin programele guvernamentale de migrație la muncă sau oportunitățile și programele de investiții. Dacă statul comunist a limitat mișcarea de capital și de oameni (Verdery, 2004), în perioada post-socialistă, mobilitatea oamenilor se realizează, cel mai adesea, în lipsa aproape totală a politicilor statului. În cazul statului italian, lipsa politicilor de control al migranților români are cauze mai complexe. Statul italian ar putea elabora politici de control al migrației ilegale dinspre estul Europei, dar în practică acest lucru este mai complicat³². Pe de o parte, sunt motive economice legate de dezvoltarea sectorului secundar din Italia și de nevoia de forță de muncă. Pe de altă parte, problema controlului migrației ilegale din Italia privește atât migrații veniți din estul Europei, cât mai ales migrații ilegali care vin dinspre mare. În fine, aderarea României la Uniunea Europeană și ridicarea regimului vizelor pentru cetățenii români fac ca migrații români ilegali să fie mai greu de controlat.

De altfel, statul român nu are nici un interes să limiteze aceste practici, iar statul italian nu o face în afara politicilor de legalizare și integrare. Cu alte cuvinte, practicile transnaționale ale borșenilor se dezvoltă la ora actuală într-un context de politici neclare și/sau lipsă de control din partea statelor.

Note

1. Articolul de față a fost realizat în urma unei cercetări de teren întreprinse între lunile octombrie și decembrie 2004 la Milano. Este parte a unei cercetări comparative despre români și practicile transnaționale ale românilor în două contexte din vestul Europei (Milano și Nürnberg). Această cercetare comparativă reprezintă proiectul propriu de doctorat la Universitatea din Bielefeld (Germania), în cadrul International Graduate School in Sociology și Institut für Weltgesellschaft – colegiul doctoral DFG Weltbegriffe und globale Strukturmuster. Cercetarea de teren este finanțată de Institut für Weltgesellschaft. Pentru oportunitatea de a realiza propriul proiect de doctorat, le sunt recunoscător profesorilor mei din cadrul Facultății de Sociologie de la Bielefeld, în special profesorului meu coordonator, Joanna Pfaff-Czarnecka. De asemenea, pentru realizarea cercetării de teren din Milano le sunt recunoscător migranților români care mi-au tolerat prezența, adesea inoportună; le mulțumesc în special aceluia care mi-au acordat încrederea lor.
2. Însemnând, printre altele, studiul integrării pe piața de muncă, mobilizare politică, diasporă emergentă etc.
3. Spre exemplu, în Salvador, la nivelul anului 1998, banii trimiși acasă de muncitorii migranți au însemnat aproximativ 13% din economie (Vertovec, 2003b, 5).
4. Pentru o înțelegere a dezbaterilor teoretice privind teoria transnaționalismului, vezi, spre exemplu, articolul critic al lui Kivisto (2001).
5. Cum este cazul firmelor ce intermediază transferurile de bani sau transportul imigranților.
6. Referitor la spațiile transnaționale, Faist realizează o tipologie a acestora în funcție de timpul lor de existență (scurt sau lung) și de intensitatea relațiilor transnaționale (slabe sau tari). În plus, în analiza acestuia referitoare la emergența spațiului transnațional între Germania și Turcia, el observă dezvoltarea relațiilor transnaționale plecând de la forme mai simple (rețele, trimiterea banilor acasă și păstrarea relațiilor cu rudele din Turcia) până la forme mai dezvoltate (emergența sectorului turc în economia germană și dezvoltarea relațiilor economice cu Turcia).
7. În acest sens, unul dintre argumentele utilizării acestei perspective este persistența politicilor statelor naționale în migrația dintre estul și vestul Europei. În cazul românesc, relaxarea acestor politici este de dată recentă.
8. Deși, ținând cont de diversitatea de practici și de tipuri de migrație, distincția nu este totdeauna ușoară sau neproblematică. Însă nu am în vedere, spre exemplu, persoanele care muncesc cu contracte limitate și se întorc în România după expirarea acestora sau persoanele ce stau puțin timp în vestul Europei. În acest sens, esențiale în această distincție sunt integrarea pe piețele de muncă din Vest și începerea unui proces de incorporare socială.
9. În cazul studiat, și translocale, dintre Borșa și Milano.
10. În acest sens, expulzările care au avut loc în Italia sunt mai mult simbolice, ținând cont de numărul mare de migranți ilegali (nu numai români).
11. Aceasta era, în general, costisitor pentru nivelul de venituri din România. O viză sau o trecere cu călăuze putea costa până la 2.500 de mărci germane sau între 1.500 și 2.000 de euro după aceea.
12. Informații cantitative asupra migranților din Borșa nu există, dar, din punct de vedere calitativ, mulți locuitori consideră că majoritatea tinerilor sunt în Italia și mulți au plecat după 2002.
13. Aceasta este cauzată de prețurile foarte mari de închiriere din Milano. Spre exemplu, în zona centrală a orașului, o chirie lunară într-o garsonieră poate ajunge la 600 de euro, în timp ce la periferie aceasta poate fi de 400-500 de euro.

14. Oricum, cu toate că o mare parte dintre migranți consideră că locuitul în părăseli și în corturi înseamnă o viață nesigură și că în părăseli trebuie să locuiască împreună cu migranți din Africa sau din estul Europei, situația ca atare este mai complexă. În linii mari, această situație este valabil în mare parte dintre cazuri, dar sunt și români care au găsit și au amenajat case părăsite, fiind relativ satisfăcuți cu ele. Oricum însă, riscurile persistă și în aceste cazuri, deoarece oricând pot veni bande organizate și îi pot deposeda de bunuri.
15. Cu toate că în Italia numărul de migranți ilegali este substanțial, nu există prea multe politici care să atenueze dificultățile existente, în afara *sanatoriilor*, ce sunt politici constante de regularizare și legalizare a migranților ilegali.
16. În cazul femeilor din România, strategia este oarecum diferită; mai ales în cazul borșenilor, nu am întâlnit femei care să treacă prin etapa de *părăseală*, ci venind la aranjamente clare. În cazul femeilor venind din Ucraina și din Republica Moldova, situația este diferită.
17. Oricum, acest lucru nu înseamnă că toate prietenii sunt instrumentale, dar o mare parte au acest caracter.
18. Astfel, dacă pe piață se oferă salarii de până la 6-7 euro/oră, antreprenorii le pot oferi migranților ilegali 4 euro/oră. Din cauza condițiilor proaste în care trăiesc și a nevoii de bani, migranții ilegali acceptă aceste salarii. În cazul subînchirierii apartamentelor, beneficiile sunt mai mari. Un apartament închiriat unui număr mare de migranți ilegali poate aduce 800-900 euro/lună și poate fi subînchiriat la un preț cel puțin dublu.
19. De multe ori, migranții practică succesiv câte patru-cinci munci diferite care necesită specializare scăzută. În același timp, mulți migranți au muncit în vechea industrie socialistă și se pot adapta relativ ușor la cerințele pieței italiene de muncă slab calificată.
20. Interviu, asociație caritabilă italiană.
21. Deși este foarte greu de generalizat acest lucru, deoarece practicile migrației sunt foarte diversificate, aceasta pare totuși să fie tendința cel mai des întâlnită pe teren.
22. Referitor la atitudinile politice, este interesant de notat faptul că o mare parte dintre migranții legali au atitudini critice la adresa autorităților române și sunt recunoscători autorităților italiene pentru faptul că le-au permis rămânerea în Italia.
23. Astfel, muncind opt ore pe zi timp de cinci zile pe săptămână, un muncitor poate obține în jur de 1.100-1.200 de euro. Prin supramuncă, poate ajunge la 1.800-1.900 de euro. Uneori migranții muncesc și câte 14 ore/zi și de multe ori pot atinge o medie de 11-12 ore/zi, inclusiv sâmbetele.
24. Mai mult decât atât, există căsătorii mixte și relații de prietenie între italieni și români.
25. Nu există, practic, un criteriu clar de selectare și control al ofertelor de muncă, ci doar încrederea pe care migranții trebuie să o aibă în ce spun unii și alții.
26. Aici mă refer la localitățile mici de la periferia orașului.
27. „Milioane și miliarde de borșeni”, cum se zice adesea (L.T.).
28. Oficial sunt 18.000 de români în regiunea Milano. Informația este valabilă pentru anul 2004 (Caritas, 2004), dar numărul de migranți ilegali poate fi mai mare. Din experiența proprie de cercetare, o mare parte dintre migranții români aveau un status ilegal.
29. În realitate, lucrurile sunt mai complicate și nu se petrec tot timpul astfel. Oricum însă, căsătoria cu migranți este o tendință importantă.
30. Aici mă refer la acest comportament nu în legătură directă cu riscurile din mediul de migranți din Milano, ci cu creșterea oportunităților.
31. Nu încerc să sugerez faptul că practicile transnaționale ale borșenilor sunt cauzate doar de statusul ilegal al multor migranți la Milano, dinamicile transnaționale fiind, cel mai adesea, procese mult mai complexe. Scopul meu se limitează doar la analiza efectelor pe care statusul ilegal le are asupra dinamicilor transnaționale și sugerez faptul că, în analiza migrației românilor (unde este cazul, dar mai ales către Italia și Spania), analiza efectelor statusului ilegal poate explica o parte dintre dinamicile transnaționale actuale.
32. În practică, politicile de returnare a migranților români au fost ne semnificative în raport cu amploarea migrației românești în Italia.

Bibliografie

- Appadurai, Arjun. (2000). *Globalization*. Durham: Duke University Press.
- Basch, Linda, Glick-Schiller, Nina și Szanton Blanc, Cristina. (1997). *Nations unbound: transnational projects, postcolonial predicaments, and deterritorialized nation-states*. Amsterdam: Gordon and Breach.
- Brubaker, Rogers și Cooper, Frederick. (1999). Beyond identity. *Theory and research on nationalism in the new Europe*. Budapesta: CEU.
- Burawoy, Michael. (2000). *Global ethnography: Forces, connections, and imaginations in a postmodern world*. Berkeley: University of California Press.
- Carsten, Janet. (1995). The politics of forgetting: Migration, kinship and memory on the periphery of the southeast Asian state. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 1, 2.
- Castells, Manuel. (1997). *The power of identity*. Malden: Blackwell.
- Castells, Manuel. (1999). *The rise of the network society*, reprint. Malden: Blackwell.
- Cohen, Robin. (1995). *The Cambridge survey of world migration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cohen, Robin. (1997). *Global diasporas: An introduction*. Seattle: University of Washington Press.
- Diminescu, Dana. (2001). L'installation dans la mobilité: les savoir-faire migratoires des Roumains. *Migrations Société*, 13, 74.
- Faist, Thomas. (1999). Developing transnational social spaces: The Turkish-German example. În Ludger Pries (ed.). *Migration and transnational social spaces* [DAMES, Dansk Center for Migration og Etniske Studier]. Aldershot: Ashgate.
- Faist, Thomas. (2003). Transnationalism in international migration: Implications for the study of citizenship and culture. *Transnational Communities Programme*, University of Oxford, Working Paper Series, http://www.transcomm.ox.ac.uk/working_papers.htm.
- Fouron, Georges și Glick-Schiller, Nina. (2001). All in the family: Gender, transnational migration, and the nation-state. *Identities*, 4, 7, 539-582.
- Glick-Schiller, Nina, Basch, Nina și Szanton Blanc, Christina. (1997). From immigrant to transmigrant: Theorizing transnational migration. În Ludger Pries (ed.). *Migration and transnational social spaces*. Hants: Ashgate Publishing.
- Hannerz, Ulf. (2000). *Transnational connections: culture, people, places*. Londra: Routledge.
- Hannerz, Ulf. (2003). Flows, boundaries and hybrids: Keywords in transnational anthropology. *Transnational Communities Programme*, University of Oxford, Working Paper Series, http://www.transcomm.ox.ac.uk/working_papers.htm.
- Hutchinson, John și Smith, Anthony D. (eds.). (1996). *Ethnicity*. Oxford: Oxford University Press.
- Keely, Charles B. (2001). Replacement migration: The wave of the future? *International Migration*, 39 (6), S12.
- Kivisto, Peter. (2001). Theorizing transnational immigration: A critical review of current efforts. *Ethnic and Racial Studies*, 24, 4, 549-577.
- Konstantinov, Yulian. (1996). Patterns of reinterpretation: trader-tourism in the Balkans (Bulgaria) as a picaresque metaphorical enactment of post-totalitarianism. *American Ethnologist*, 23 (4), 762-782.
- Lăzăroiu, Sebastian. (2000). Trafic de femei – o perspectivă sociologică. *Sociologie Românească*, 2.
- Lucassen, Jan și Lucassen, Leo (eds.). (1997). *Migration, migration history, history. Old paradigms and new perspectives*. Berna: Peter Lang Publishing.
- Massey, Douglas S. et al. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19, 3.
- Massey, Douglas S. (1999). International migration at the dawn of the twenty-first century: The role of the state. *Population and Development Review*.
- McNeill, William, H. (1978). Human migration: A historical overview. În Ruth S. Adams (ed.). *Human migration. Patterns and policies*. Bloomington și Londra: Indiana University Press.
- Moch, Leslie Page. (1992). *Moving Europeans. Migration in Western Europe since 1650*. Bloomington și Indianapolis: Indianapolis University Press.

- Morokvasic, M. (1999). La mobilité transnationale comme ressource : le cas des migrants de l'Europe de l'Est. *Cultures et conflits*, 33-34, 105-122.
- Portes, Alejandro. (1994). The informal economy and its paradoxes. În Neil J. Smelser și Richard Swedberg (eds.). *The Handbook of Economic Anthropology*. Princeton : Princeton University Press.
- Portes, Alejandro. (1996). Globalization from below : The rise of transnational communities. În Smith și R.P. Korczenwicz. *Latin America in the world economy*. Westport : Greenwood Press.
- Portes, Alejandro. (2003). Transnational entrepreneurs : The emergence and determinants of an alternative form of immigrant economic adaptation. *Transnational Communities Programme*, University of Oxford, Working Paper Series, www.transcomm.ox.ac.uk/working_papers.htm.
- Potot, Swanie. (2003). *Circulation et réseaux des migrants roumains : Une contribution à l'étude des nouvelles mobilités en Europe*. Nisa.
- Pries, Ludger. (1999). *Migration and transnational social spaces* [DAMES, Dansk Center for Migration og Etniske Studier]. Aldershot : Ashgate.
- Pries, Ludger. (2003). Labour migration, social incorporation and transmigration in the New Europe. The case of Germany in a comparative perspective. *Transfer*, 3, Antwerp.
- Sandu, Dumitru. (2000). Migrația circulatorie ca strategie de viață. *Sociologie Românească*, 2.
- Sassen, Saskia. (1991). *The global city : New York, London, Tokyo*. Princeton : Princeton University Press.
- Sorenson-Nyberg, Ninna, Van Hear, Nicholas și Engberg-Pedersen, Poul. (2002). The migration-development nexus. Evidence and policy options. *IOM Migration Research Series*, 8.
- Stichweh, Rudolf. (2000). *Die Weltgesellschaft. Soziologische Analysen*. Frankfurt a.M : Suhrkamp.
- Șerban, Monica și Grigoraș, Vlad. (2000). Dogenii din Teleorman în țară și în străinătate. *Sociologie Românească*, 2.
- Verdery, Katherine. (2004). *The Vanishing Hectare : Property and Value in Postsocialist Transylvania*. Ithaca și Londra : Cornell University Press.
- Vertovec, Steven. (2003a). Transnational Social Formations : Towards Conceptual Cross-fertilization. *Transnational Communities Programme*, Oxford University, Working Paper Series, http://www.transcomm.ox.ac.uk/working_papers.htm.
- Vertovec, Steven. (2003b). Rethinking Remittances. *Transnational Communities Programme*, Oxford University, Working Paper Series, http://www.transcomm.ox.ac.uk/working_papers.htm.
- Vertovec, Steven. (2003c). Transnational Networks and Skilled Labour Migration. *Transnational Communities Programme*, Oxford University, Working Paper Series, http://www.transcomm.ox.ac.uk/working_papers.htm.

Abstract

This study is an analysis of a group of Romanian migrants in Milan and of their transnational practices between Milan and their hometown in Romania. The analysis focuses, on the one hand, on the structure of the environment of the Romanian migrants in Milan (both legal and illegal migrants) and, on the other hand, it relates the transnational practices of the Romanian transmigrants (remittances, flows, circulation) to the main opportunities and risks migrants face. Though very dynamic, these transnational practices are to be seen rather in a less institutionalized and individualized field of social practices between Romanian and Italian localities ; besides, in order to better understand these emergent transnational dynamics, the focus of the research is on the local contexts in both countries. In this article I try to demonstrate that the very strong dynamism of the transnational practices of the Romanian migrants is related at least in its incipient phase, to the insecure and speculative character of the migrant environment. Their development is yet unclear.

Primit la redacție : mai 2005